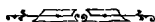

հեղձամղձուկ անձինս : Քանզի սրբացեալ թշուառս ի հեզահոգի հաւսն իմոյ թօմայ եռափայլ եպիսկոպոսէն ի Տէր հանգուցեւ լոյ , և մենացեալ յարեանառու ընկերացեալ , կեամ՝ բքաբեր հողմով ալէկոծեալ , և ես վասն անմխիթար վայրացս » : ... Ապա կը խնդրէ յիշել՝ բաց յայլոց և ի թովմայ եւ պիսկոպոսէ հանգուցելոյ , « զարուպ զպիրս Ղուկաս , ծնունդս Գրիգորեան , սերունդս վանանդեան , և անձանձիր արքութեամբ յարմարօղս , յիմում իսկ տպարանի տպօղս այս նորակերտ բուրաստանիս... Հուսկ յետոյ զփոքրիկ պատանին զարեան առուն իմ և զձեռնասունն Յօհաննէս Նուրիջանեան , որ ըստ զեռաբոյն հասակին տուաւ թան զկար իւր աշխատի յառաջիկայ տարապարհակ ծանրաբեռն արհեստին յայլեայլ պաշտօնս » : ... Նոյնպէս և ի յիշատակարանին մեծամեծ գովեստիք զբարերարն և իրեն ազնիւ տոհմը զրուստեղէն ետըր՝ կը յաւելու... « ի վախճանի յիշեցէք յաղօթմ ձեր զհարազատ և զմտերիմ տպարանիս մատակարար և զհեղինակ նորածին գործոյ զանձնադատ զպիրս Ղուկաս Նուրիջանեան , սերունդս Գողթնեան և ծնունդս վանանդեան . ես և զայրեանառուն իմ յԹօհաննէս պատանեակն Նուրի-

ջանեան . որք ըստ կարի և պաշտօնի մերում աշխատեցաք և աշխատիմք հարազատօրէն... Նոյն սրբութեան և անմխիթար օտարութեան յիշատակութիւնը կ'ընէ վանանդեցին Ղուկաս՝ ի և նոյն տարուան մէջ տպագրուած Մաղմուսարանին վերջը , որոց համար կ'ըսէ թէ վերայիշեալ պատանեակն Յովհաննէս բաւոր զիբըր « մեղուալան քրտամբք շարակարգեաց . և զայլ բազում դժուարակիր աշխատանս տպագրութեանն մտերմաբար յանձնէաւ » : « Թօմայ եռափայլ եպիսկոպոսին » յիշատակն ընելով , « որոյ յորգնալան ցըրտաւրբն , կ'ըսէ , կանգնեցաւ այս զեղեցկատիպ , և հիբոյս՝ կտակաւ նորին ի ժառանգութիւն ժամանեալ տպարանս : Նաև ի ժամանակի տպագրութեանս տարերք փոփոխեալ ունէին զիւրեանց զբնութիւնս ըստ քերթողահօրն , զարուն երաշտացեալ , ամառն անձերեայոյզ , աշունն ձմեռնացեալ և ձմեռն մրկալից յերկարացեալ » : Գաղղիացի մատենագէտ մը այս տպագրութեան համար կը ծանօթաբանէ . Cette rare edition du Psautier est ornée d'un grand nombre des figures gravées sur bois par Van Sichem, որ ժամանակին հռչականուն փորագրող մ'էր : Հարայարեկի

Թ Ղ Թ Ա Կ Ց Ո Ի Թ Ի Ի Ն

SUL LIBRO DI GIUDITTA

NELLA VERSIONE ARMENA

Յ Ո Ւ Գ Ի Թ Ա Յ Գ Ի Բ Բ Ն

Ի ՀԱՅ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ

COMME l'antica legge così la nuova, come i libri che paiono scoperti a ciascuno così i nascosti, gli apocrifi. Hanno questi una voce greca, che bisogna sentire ed intendere; è voce che si ripercuote e che, al risonare degli echi, confonde; è voce che dall'antico viene, nel presente si sparge, all'avvenire si dirizza, acuta, rumorosa, solenne. Fa da eco anche l'armeno; ma se giova che via via, nei libri degli eruditi,

Ի Ն Զ Պ Է Ս հին օրէնքը՝ այսպէս նորը , ինչպէս այն զրբերը՝ որոնք ամենուն յայտնիք կ'երևին , այսպէս ծածռչները՝ անյայտնեւրը : Սրբա յունարէն ձայն մ'ունին , զոր պէտք է լսել և հասկնալ . ձայն մ'է՝ որ կրկին կը բախի և որ , ի հնչել արձազանգաց , կը շփոթէ . ձայն մ'է որ հինէն կու գայ , ներկային մէջ կը ծաւալի , ապագային կ'ուղղուի , սուր , շառաչուն , մեծաշուք : Հայն ես նորա արձագանգ մ'է .

egli serva al padre con pio affetto, deve esserne con prudenza difeso, dandosi nella famiglia la mano ogni operoso fratello. Se giova che, insieme alle versioni dei copti, dei sirii, dei latini, quella degli armeni possa o rafforzare o spostare le lezioni elleniche, è bene che i maestri di questa fiorente letteratura pensino anche a sé, fatti severi ed arditi contro all'imperizia degli amanuensi, ma fedeli a' volgarizzatori anche dove, con libertà e anzi con licenza, ripensato da greci, pensano da armeni.

Nessuno dirà che tutto l'acuirsi e il perseverare degli intelletti, la dottrina e la sapienza de' commentatori che da secoli si adoperano attorno ai testi, od ebraici o greci che sieno, s'abbiano a sperperare, con inutile fatica, per ogni verso, per ogni parola, del siriano, del copto, dell'armeno; ma con giusta misura va ripartito il tesoro. La erudizione nel nostro secolo ha un colore tutto suo; non le viene dall'abbondanza nè dalla varietà, pregi che seco portano anche il danno; non le viene da cresciuto vigore dei cervelli o da felice immutamento nei metodi; ma solo da schietto, ardente, indomito amore alla verità. Si cerca la prima origine del pensiero e della parola; il verso genuino nel poeta che adori, e non quello che meglio risuoni nell'anima tua consenziente: il precetto genuino nel santuario dei tuoi filosofi, nelle scuole dei tuoi sacerdoti. Così il piccino si raggrandisce e l'assidua ricerca intorno agli apici e alle virgole in un versetto della scrittura rad-dirizza, o serba diritta, la mente. Ma, per raggrandirsi da vero, bisogna che quello studio sia pieno e largo; quando a pochi luoghi s'arresta, o passa accanto di volo, e anzi che dare invita a prendere, ricasca

բայց եթէ օգտակար է՝ որ հետզհետէ հըմուտներու գրքերուն մէջ, գլխաւոր գորու, վանօր ծառայէ նա հօրը, պէտք է որ խոնհմութեամբ պաշտպանութի անորմէ, ամենայն գործօն եղբարք ընտանեաց մէջ ձեռք տալով իրարու: Եթէ օգտակար է որ, խպտիներուն, ասորաց, լասինաց թարգմանութեանց հետ միասին հայկականն այլ կարենայ հաստատել կամ խախտել յունական ընթերցումները, լաւ է որ այս ծաղկած գրականութեան վարժապետք իրենց վրայ ևս մտածեն, խիստք և համարձակք լինելով ընդդէմ անհմտութեան օրինակողաց, այլ հաւատարիմք առ թարգմանիչս՝ նաև ուր որ, ազատութեամբ և մանաւանդ թէ յափազանց թոյլտուութեամբ, յունարար խորհրդածուածը՝ հայաբար կը մտածեն:

Ոչ որ պիտի ըսէ՝ թէ բոլանդակ սրութիւնն և յարատուութիւնն մտքերու, հմտութիւնն և իմաստութիւնն մեկնիչներու՝ որք դարերէ ի վեր կը պարապին քննութեամբ բնագրաց, կամ երբայցեի եղբր են կամ յոյն, պիտի ցրուին՝ անօգուտ աշխատութեամբ՝ ասորայն, խպտիին, հայուն ամէն մէկ համարին՝ ամէն մէկ բառին համար, այլ արդար յափով հարկէ բաշխել զանձը: Մեր դարուն մէջ հմտութիւնն իրեն յատուկ գոյն մ'ունի. այդ ոչ առատութենէ յառաջ կուգայ և ոչ զանազանութենէ, ձիւրքեր՝ որք ունին նաև իրենց ֆլասք. չի գար այն ոչ ըղեղներու աճած կորովէն և ոչ յաջող փոփոխումէ գրութեանց մէջ. այլ միայն յըստակ, եռանդուն և յանձնած սիրոյ առ ճշմարտութիւնն: Միածութեան և խօսքին նախկին ծագումը կը փնտռուի. հարազատ սողը այն բանաստեղծին մէջ գոր կը պաշտեն, և ոչ այն՝ որ աւելի լաւ կը հնչէ քու համակի որչոյ մէջ. հարազատ պատուէրը բուխմատաւորացոյ սրբալայրին մէջ, քու քահանայիցոյ վարժարանաց մէջ: Այս կերպով փոքրին կը մեծնայ, և յարատև հետախուզութիւնն զրոյ շեշտերու և ստորակետերու՝ կ'ուզէ, կամ ուղղութեան մէջ կը պահէ միաբը: Սակայն, ստուգիւ մեծնալու համար, պէտք է որ այն ուսումնասիրութիւնն կատարեալ և ընդարձակ լինի. երբ սակաւ

nel piccino; come il lettore vedrà anche questa volta. *Pauca et paucum*.

Ho i primi capi del libro di Giuditta; per l'armeno, nella edizione delle Scritture date a Venezia nel 1860 (pag. 469) e per il greco, nei *Libri apocryphi veteris testamenti* di Ottone Fridolino Fritzsche (Lipsiae, 1871, pag. 165), da riscontrare, con profitto grande, anche nei commenti¹.

Quel *Համասեայ* (II, 13), invece del *Քասեւ* (II, 22) del greco² non è forse errore di copista? di quelli che non vogliono mano pietosa? L'uomo che aveva la penna in mano rammentava il *Քաւօսի* che gli era venuto incontro poco avanti (L 9) e non volle scordarsene. Invece diventa voce autorevole la sua quando al *Քաւօսի* che è in altri testi, risponde nell'armeno *Քիւրճի*, che verrebbe la voglia di rifare in lettere greche così: *Χηλώθ*³. Chi può decidere? e od *i*? *l* o *th*? Per una parte l'armeno rafforzerebbe la opinione di chi vede, con Enrico Ewald⁴, in quella parola uno scherno a' siri,

տեղեր կանգ կ'առնու, կամ կ'անցնի մօտէն թռչելով, և փոխանակ տալու՝ կը հրաւիրէ մանաւանդ առնուլ, դարձեալ կը փոքրկանայ. ինչպէս որ ընթերցողն այս առգամ այլ պիտի տեսնէ. *Pauca et paucum*.

Յուդիթի գրոց առաջին գլուխները ունիմ. *Հայերէնը՝ Վիեննայի 1860 տարւոյ Ս. Գրոց հրատարակութեան մէջ* (էջ 469), և *յաւնարէնը՝ Otto Fridolin Fritzsche Սկայտ գիրք հին կոսկարաւնի հրատարակութեան մէջ* (ի Ղիպիա, 1871, էջ 165), զորս պիտի համեմատեմք, մեծ շահեկանութեամբ, նաև մեկնութեանց մէջ⁵:

Այն *Համասեայ* տեղերը (Բ. 13) փոխանակ յոյն *Քասեւ*-ի (Բ. 22)⁶ միթէ գրուածքի սխալ չէ, անոնց՝ որ երկիւղած ձեռք չեն ուզեր զործածել. Գրիչը ձեռքը բռնող մարդն կը յիշէր անշուշտ *Քաւօսի*, որուն սակաւ մի յառաջ պատահեր էր (Ա. 9) և *չուզեց զայն մոռնալ*: Ընդհակառակն, իւր ձայնն *հեղինակաւոր* կը լինի, երբ *Քաւօսի*-ի (Ա. 6)⁷ զոր հրատարակին նախագաս համարեր է, կամ *Քաւօսի*-ի ինչպէս ունին միւս բնագիրք, *Հայերենի մէջ* կը համապատասխանէ *Քիւրճի*, զոր թէ ախորժէր որ նորէն յուսարէն տառերով գրել, պիտի լինէր *Χηλώθ*⁸ 3 Ո՛վ կարող է որոշել, ե՞ թէ ի, ի կամ ք: Մասամբ մի *Հայերենի* կը հաստատէ նոցա կարծիքը, որ *Հեբրեկոս* *Ելիպի*⁹ հետ կը նկատեն այն խօսքին մէջ տնարգանք մի ասորաց, որը կը կոչուին որդիք խլրդաց. ու

1. Nel *Kurzgefasstes exeg. Handbuch zu den Apokryphen des A. T.* (Leipzig, 1851 — 1860) nel secondo dei sei volumi, il quale contiene Tobia e Giuditta, ed è opera di esso Fritzsche, come gli altri; toltone il libro de' Maccabei (vol. III. IV) e la Sapienza (VI), che dobbiamo a Carlo Guglielmo Vilibaldo Grimm.

2. Il greco ha numeri differenti nell'ordine dei versi. Qualche volta consulto anche i *Libri V. Test. apocryphi Siriace, e recogn. P. A. De Lagarde*, 1861 p. 104-126.

3. Nelle varianti della edizione del 1805 è *Քիւրճի*, e così vi troviamo la *h* = *η*.

4. Al quale rimanda il Fritzsche nel suo *Handbuch* (p. 136).

1. Հմտ. *Kurzgefasstes exeg. Handbuch zu den Apokryphen des A. T.* (Leipzig, 1851-1860), *վեց հատորներէն* երկրորդին մէջ, յորում կը գտնուին «*Տոբիթի*» և «*Յուդիթի*», և նոյն Fritzsche-ի զործին է. ինչպէս միւսներն այլ. է բաց առեալ «*Մակապայեաց*» գիրքը (տ. Գ. Գ) և «*Իմաստութիւն*» (Չ), որը և. Գուլիելմոս Վիլբրալդ Գրիմմի զործինն է:

2. Յունին մէջ կը տարբերին համարներու թիւերն: Երբեմն կը զործածեն նաև նոսեալ հրատարակութիւնը. «*Libri V. Test. apocryphi Siriace, a recogn. P. A. De Lagarde*, 1861 p. 104-126.

3. 1805ի հրատարակութեան տարբերութեանց մէջ *Քիւրճի* է, և այս կերպով կը գտնենք է = *η*:

4. Ա. որ կը գրէ Fritzsche իւր *Handbuch*-ին մէջ (էջ 136):

detti *figliuoli di talpe*; perchè *koledh* è appunto la *talpa* ¹.

Più correvi saremmo a leggere altrimenti da quello che la stampa ci dà al v. 12 del II capitolo e a riporvi un *բեկ-դիդ*; ma il correre ci fa spesso andare, non utilmente, oltre il segno. Come *Եթէ* (1, 12) dà valore all'*է* che il Fritzsche suppone nel testo greco, così forse si muterebbe in *բ* l'*ի* dell'armeno (2, 16) che può essere di amanuense dotta, e che, ad ogni modo, si regge. Ma senza biasimo non può passarci innanzi il traduttore quando muta il *τὰ πεδία αὐτῶν ἐξελικ-μῆσε* (2, 27) in *զմանկունս նոցա լարդէր*, (2, 17) e quindi in *παιδία*; solo che non arrivò fino in fondo; e vedendo, da savio uomo, come il *ventolare* (*ἐκλιμαίνω*) non quadri, scelse una voce più opportuna, da tormentare non le *terre* ma i *bambini*.

Quando l'armeno discorre di *գոմբ խաչանց* (3, 3), dove il greco aveva *αἱ μάγδραι τῶν σκηνῶν* (3, 4), è facile immaginare come quel primo avesse sotto gli occhi un *κτι-νῶν*. Alla voce *ծրա* (3, 9) s'arresta l'editore, e commenta: basti avvertire che l'armeno, sia buona o cattiva la lezione, la difende ² ed ha *զսահմանս* (3, 11). Manca all'armeno (3, 3 = gr. 3, 2) il *βασιλέως με-γάλου*, e invece manca al greco (3, 8 = arm. 3, 10) l'*Երգողք*, l'*ὑμνοῖς*, che non starebbe male. Su *δεδογμένον* o *δεδομένον* (3, 9) si disputa: l'armeno (3, 12) sta da una parte, ma spiega meglio, onde il *հրամանս տուեալ* (3, 12). Anzi che *πρίων* (3, 10), e quindi *սղոց*, che serberebbe l'immagine,

բողոքեալ հոյեր (*երբ*.) *խաչապէս կը նշանակէ խաչարդ* ¹.

Աւելի զհրաւ պիտի ուզէինք տարբեր կերպով կարդալ քան ինչ որ կը ներկա-յացնէ մեզ տպագիրն Բ գլխոյն 12 համա-րին մէջ և զնեւուն այն տեղ թեկդիդ՝ մի-սակայն վազէն՝ յաճախ կը վարէ զմեզ ան-զրազոյն քան զսահմանն առանց բնաւ մ և է զտակարարութեան: Ինչպէս երեւն (Ա, 12) իմաստ կու տայ *ել-ին*, զոր Fritzsche կ'ենթա-դրէ յոյն բնագրին մէջ, այսպէս այլ թերեւս պէտք էր հայուն խմբ քո փոխել (Բ, 16) որ կարելի է թէ հմուտ օրինակողի գործ լինի, և որ սակայն կը յարմարի: Բայց կարող չէ ա-ռանց մեղադրուելու անցնիլ թարգմանիչն մեր առջեւն, երբ *τὰ πεδία αὐτῶν ἐξελικμῆσε-ε* (Բ, 27) կը փոխէ և կ'ըսէ *զմանկունս նոցա լարդէր* (Բ, 17), հետեաբար *παιδία* կար-դացեր է. միայն թէ մինչև յատակը չի հա-սաւ. և տեսնելով, իբր իմաստուն մարդ, թէ ինչպէս հոսեւ (*ցորենը*) — *ἐκλιμαίνω* — չի յարմարիր, աւելի յարմար բառ մի ընտրեց, *առնջելու* համար ո՛չ *դաշտերը*՝ այլ *սղոցքը*:

Երբ հայն կը յիշէ *գոմբ խաչանց* (Գ, 3), որ յոյնն ունէր *αἱ μάγδραι τῶν σκηνῶν* (Գ, 4), զիւրին է երեւակայել թէ ինչպէս ա-ռաջինն աչքին ներքեւ ունեցեր է *κτινῶν*. Հրատարակին կանգ կ'առնու ծրա (Գ, 9) բառին առջև, և կը մեկնաբանէ. *բառական լինի ասել թէ հայն, ընթերցուածը ընտիր լինի թէ ո՛չ, կը պաշտպանէ՞ զայն և ունի զսահմանս* (Գ, 11): Կը պակսին հայուն մէջ (Գ, 3 = յն. Գ, 2) *βασιλέως μεγάλου* բառերը, և ընդհակառակն կը պակսի յունին մէջ (Գ, 8 = հ. Գ, 10) *երգողք* — *ὑμνοῖς* — բառը, որ զուցէ յարմարէր տեղւոյն: Տա-րակոյս կայ *δεδογμένον* կամ *δεδομένον* (Գ, 9) բառերու վրայ. հայն (Գ, 12) մէկ կող-

1. Chi voglia col Diodati usare invece la voce *donnola*, e serbi l'altro nome *a tinshemeth* (Lev. XI, 30), si contenti di leggere quello che dicono il Siegfried e lo Stade nell'eccellente loro *Hebräisches Wörterbuch* (1893).

2. Ma nelle varianti (ed. 1805) torna innanzi la difficoltà, perchè si legge *զմանաւուն* (= *τὰ ὄρη*).

1. Ո՛վ որ կ'ուզէ ընդհակառակն Գիթուաթի նմա գործ-ածել *donnola* (*-դի*) քառը, և պահել միւս *առնու*ը *թիւփ-թիւ* (Ղևա, ԺԱ. 30), թող գտէ լինի կարգաւ ինչ որ կ'ըսեն Siegfried & Stade *երեւոյ զիւրեցիկ* *Hebräisches Wörterbuch-ի* մէջ (1893):

2. Բայց 1803-ի հրատարակութեան տարբերութեանց մէջ զիմանիւն կ'ենէ *զմանաւուն* լինելը, վասնզի *զմա-նաւուն* (= *τὰ ὄρη*) կը կարգացուի:

l'armeno dice *sommità, picco* (սար, 3, 14). Sparisce τῆς Δωταίας (3, 10) e non veggio che lettere credesse vedere, nel suo codice, l'armeno; il quale dà *առ բնակիչն* (3, 14); quasi quasi si sogna un τῆς κατοικίας. Poichè a Σχυθὼν πόλεως (3, 11) risponde *Բիշուն*, s'ha a credere che il traduttore desse un'occhiata al siriano¹ dove è appunto il nome affine (יָשִׁיב), che nell'ebraico è יָשִׁיב.

Mutato l'ordine delle parole (4, 1), non uscendone più *Oloferne il generale* (cf. 6, 1), l'armeno inventa *i generali*. Doppio errore, guidati dal Fritzsche, scorgiamo² nel *Կոնսթանդնուպոլիս* (4, 3); due parole, che in greco devono essere scritte così καὶ κώμας καὶ Βασιδωρὼν; più innanzi, non falla il traduttore ma solo il copista, e muteremo *Քուբա* in *Քուբա* (= Χωβὰ); e il copista poi traspone i segni, e malamente ci dona *Եղրամելայ* per *Եղրայելումայ* (cf. 3, 14), che è l'Ἐδρηλὼν dei greci. Traduzione che insieme è commento vedremo nel *due soli possono guardarlo* (4, 6 = gr. 7.) e dove dice (3) *a visita ed a fare il bene* (4, 17 = gr. 15); ma scema, nello stile, la forza. Forse avanti a *բազումս* (4, 15 = gr. 13) andò perduta la voce *առուրս* (ἡμέρας πλείους), benchè regga anche l'altra lezione. Se invece sparisce il Χάβρεϊς (6, 15 = arm. 12), vediamo

ման նպաստուոր է, այլ լաւ կը բացատրէ, ուստի կ'ըսէ հրաւան տռեւայ (Գ, 12): փոխանակ ք'օն-ի (Գ, 10) որ է տղոց, որ պատկերը պիտի ներկայացնէր, հայն կ'ըսէ ծայր, լեռան (սար, Գ, 14): Ի սպառ կը պակսի τῆς Δωταίας (Գ, 10), և չգիտեմ թէ հայն ինչ տառեր տեսեր է իւր օրինակին մէջ, որ կը թարգմանէ առ բնակիչն (Գ, 18). գրեթէ գրեթէ կ'երազուի τῆς κατοικίας. որովհետեւ Σχυθὼν πόλεως (Գ, 11) բառերուն կը համապատասխանէ հայուն մէջ Բիշունոս, կը կարծուի թէ թարգմանին տարուոյն նայեր է¹, ուր յիշուի կը զանուի մերձաւոր անուն մի יָשִׁיב, որ երբայս կանին մէջ יָשִׁיב է:

Բառերուն կարգը փոխուելով (Գ, 1), այլ ևս զուրս չեղնելով անաի Հողովեանէս զօրագոյնին (Զ, 1), հայն կը հնարէ զօրագոյնին: Fritzsche-ի առաջնորդութեամբ² կրկին վրիպակ կը տեսնենք Կոնսթանդնուպոլիս (Գ, 3) անուան մէջ. երկու բառք, որոնք պէտք է յունարէն այսպէս զրուած լինին, καὶ κώμας καὶ Βασιδωρὼν. աւելի յառաջ, ոչ եթէ թարգմանին, այլ միայն օրինակողն կը սխալի, և ֆուլքան պէտք է փոխել ի ֆուլբա (= Χωβὰ). և յետոյ օրինակողն կը տեղափոխէ նշանները, և կուտայ մեզի վրիպակաւ Եղրամելայ փոխանակ Եղրայելումայ-ի (Գ, 14), որ Յուսաց Ἐσδρηλὼն-ն է: Թարգմանութիւն և միանգամայն մեկնութիւն է, զոր կը տեսնեմք այս բառերուն մէջ, զոր կարեւին պահել արդարեւ (Գ, 6 = յն. 7), և ուր կ'ըսէ³ յայցեցիր ինչ և ի բարին առնել (Գ, 17 = յն. 15). Բայց ո՞նցն մէջ կը նուագեցնէ ուժ: Թերեւս բացումսին (Գ, 15 = յն. 13)

1. Come al semitico fa pensare *յաւելցես տեսնել* (6, 5) per il greco, più nudo e più greco, ὅψει. — Ma il siriano concorda col greco. Più indietro (5, 9) pare troppo strano all'armeno il dire che la *fame* coprisse il viso della terra (5, 9) e si ferma.

2. Nelle varianti (ed. 1805) *Կոնսթանդնուպոլիս*.

3. Cf. ἐπ' ἀνδρας τοὺς πάντας δύο εἰς ἀγαθὸν ἐπισκέψασθαι.

1. Ինչպէս տեսնուի ո՞ր կը յիշենք մեզ յաւելցես տեսնել (Զ, 5) բացատրութիւնը. մինչ յայն, աւելի պարզ է աւելի յայն է, ὅψει. — Բայց առաջին կը համաձայնի յայնի հետ: Աւելի վերջը (Ե, 9) շատ տարօրինակ կ'երեւի հայուն ըսելն, թէ ուժ յաւելցէր ինչ (Ե, 9) և հանգ կ'առնուի:

2. Ի տարբերութիւնս 1805ի նրատարակութեան Կոնսթանդնուպոլիս է:

3. Հմտ. — ἐπ' ἀνδρας τοὺς πάντας δύο, և յետոյ, εἰς ἀγαθὸν ἐπισκέψασθαι.

subito che la colpa è di un nome vicino, che cominciava da Xα, onde lo sviarsi del traduttore o di chi lo trascrive. Errore, e di quelli che si spiegano, è nel մի վտահ լինիցիս (6, 6) che dice a rovescio. L'armeno voltò nella sua lingua il μη συμπεσέτω σου τὸ πρόσωπον (6, 9): poi rimutò la frase e, per caso, il մի restò saldo.

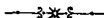
Ma dovrò, o almeno potrò, continuare?

E. TEZA

առջիւր կորսուեր է առաջս բառը (ήμέρας πλείους), թէպէտեւ միս ընթերցուածն այլ կրնայ կենայ: Իսկ եթէ ընդհակառակն կը պակսի Xαβρεւի (Չ, 15 = Հյ. 12) անունը, կը տեսնենք իսկոյն թէ պատճառն է մերձաւոր անուն մի, որ կը սկսէր Xα տառերով, որով սխալեր է թարգմանիչն կամ օրինակողն: Սխալ է զարձեալ, բայց այնպիսիներէն է որ կը մեկնուին, մի՛ վստահ լինիցիս (Չ, 6) թարգմանութիւնն՝ որ հակառակը կ'ըսէ: Հայն թարգմանեց իւր լեզուով « μη συμπεσέτω σου τὸ πρόσωπον » (Չ, 9) բառերը: յետոյ կրկին փոխեց պարբերութիւնը, և պատահմամբ հաստատուն մնաց մի՛ն: — Բայց պարտքմ, և կամ զոնէ պիտի կրնամ շարունակել:

b. S b 2 a

Վ Ա Ն Ա Յ Ծ Ո Վ Ա Կ Ը

ՎԱՅ աշխարհի ամենէն մեծ ազային լինն է սա, որ ըստ այժմեան աշխարհագրական բաժանման կ'իյնկայ Բաղիչոյ և վանայ գաւառաց մէջ, 175 քիլոմետր Որմիոյ կամ Կապուտան ծովակի Ում: — Հ. — Սմ: կողմը: Իւր շուրջը պատող այլևայլ գաւառաց և քաղաքաց առումմբ իւր ծագմանէն մինչև ցարդ յորժորջուած է ծովակ: Հնագոյն պատմիչն մեր Խորենացի կ'ըսէ, նախ կոչուեցաւ Ծով թզնուանաց Մանաւազայ որպէս Բազ նահապետի անուամբ: « Իսկ որդի նորա Բազ յարեմտից հիւսիսոյ զեզր Ծովոռն աղոյց (ժառանգէ). և զգաւառն և զծովն անուանէ իւրով անուամբ »¹: վերորդեալ խօսքերու մէջ կը տեսնենք որ կը կոչուի նաև Ծով աղի. ուրիշ տեղ մ'այլ

կը կոչէ Ծովակ աղի, երբ կ'ըսէ Շամիրամայ համար. « Գայ հասանէ... յեզր Ծովակիև աղոյ »²: Բուզանդ կ'անուանէ Ծով Ուշուռանաց³ համանուն գաւառի անուամբ, որ կը պատէր ծովակին արև. — հարաւային ափունքը: Կոչուած է նաև Ծով վասպուրականի, Ծով Արսիսաբայ, Լիս Արսիսոյ (Arsissa Palus), ըստ Պաղովմայ Լիս Թոսպիսիս (Thospitis Palus), կամ Ծովակ Տոսպայ, Տոսպ գաւառի անուամբ: Իւր այժմեան գործածական անունն է Լիս կամ Ծովակ վանայ, համանուն, երբեմն յոյժ հռչակաւոր քաղաքի անուամբ:

Թէպէտեւ Բուզանդ, վարդան, և Թովմա Մեծփեցի ծովակ վասպուրականի կը յատ-

1. Գիրք Ա. ԳԼ. ԺԲ.

2. Գիրք Ա. ԳԼ. ԺԶ.

3. Դիւրբութիւն Գ. ԳԼ. Ժ.